

állomásnak tekintik. Egy helyen jóformán meg se melegednek s már az első hívó szóra sietnek vissza a bércek közé „Hát menjenek — mondja az esperes —, de legalább vegyék védelmükbe mostoha viszonyok között fenntartott őrállomásainkat azokkal szemben, kik az egész magyarországi missziót kárbaveszett fáradságnak mondják.” Állandó munkatársakat kér, akik nem a napszámhoz mérik a jóra való igyekezetet.

A háború után az egyházkörben 3 önálló egyházközség van. A felekezeti elemi iskolák közül csak a füzesgyarmati működik. A *másik kettő gyermekhiány miatt megszűnt(!)*. A Dunántúl egyetlen gyülekezetünk Polgárdi, híveinek száma csekély s legnagyobbbrészt idősebb emberekből áll. Szórványa a somogymegyei Böhönye. Az alföldön Békésmegyében 2 gyülekezet van: Hódmezővásárhely és Füzesgyarmat. Amaz a legnépesebb, szép, virágzó életet él. Ennek híveinek száma változatlan. A *budapestvidéki* szórványoknak 8 gócpontja: Pestszentlőrinc, Kispest, Csepel, Ujpest, Rákospalota, Pestszent-erzsébet, Sashalom, Budafok. Pestszentlőrincen, hol a hívek mind erdélyiek, templomuk van. Szegeden, Debrecenben 100-on felül van az unitárius hívek száma. Utóbbi helyen szép kis imaház épült. 10—60-an élnek a következő városokban: Pécs, Kaposvár, Zalaegerszeg, Szombathely, Sopron, Győr, Baja, Cegléd, Kecskemét, Miskolc, Eger, Nyiregyháza, Szolnok, Békés, Gyula, Békéscsaba. E helyeken évente egyszer-kétszer tartanak istentiszteletet, melyre összegyül az ott lakó protestáns, sőt néha katolikus erdélyi lakósság is s az „erdélyi vallás” szerint együtt imádkoznak. A háború utáni összes létszám valamivel több, mint 6000. Ferencz József budapesti misszióházi lelkész, ki az ottani viszonyokat egészen alaposan ismerheti, azt állapítja meg, hogy híveink gyakran vétkeznek gyermekeik lelkiüdvére alkut kötve reverzális útján. De az a reménye, hogy el fog jönni az idő, mikor azok is ott lesznek gyülekezeteink táborában, akik lélekben ma már unitáriusok.

13. FEJEZET.

Ünnepeink, istentiszteletünk és szertartásaink.

Istentiszteletünk rendjében az egész tárgyalásalatti korokban semmi változás nem történt. Az 1878. évi főtanácson Derzsi József és Kelemen Albert javasolták: (18. jk. p) mivel az úriimádság egy istentisztelet alkalmával többszöri elmondás által hatásából sokat veszít, ami különösen úrvacsora alkalmával feltűnő s különben is a gyakori elmondás emlékeztet az olvasó szerinti imádkozásra, a prédikáció után a Miatyánk eltéríti a hallgatóságot a prédikáció keltette gondolatoktól és

ézelmeektől, mondassék a Miatyánk egyszer, még pedig az elő-
ima után; úrvacsora alkalmával az eddigi négyszeri helyett
csak kétszer: a prédikáció előtt és az úrvacsorai beszédre
következő bűnbánó ima után. A javaslatot kiadták a körök-
nek. Ugyanakkor Sepsimiklósvár közgyűlése azt kérte, hogy
a *passzió* szövege rövidíttessék s dallama a mai korszellem-
hez idomíttassék. Ez a javaslat is a köröknek adatott ki. Az
1880. évi főtanács (9. p.) nem fogadta el a változtatást, tekintve
„vasárnapi istentiszteletünk különben is egyszerű voltát és
rövidségét és az úriimádság hatásos befolyását“. Úrvacsora-
osztásnál azonban a hálaadó ima után a Miatyánk elmaradhat,
„mivel régebben nem is volt szokásban és sok helyt ma sem
gyakorolják.“

Az 1883. évi főtanácson Raffaj Károly interpelláció alak-
jában jelentette, hogy Újszékelyen néhány évvel ezelőtt ú. n. *jég-
verés ünnepet* állítottak fel s rendes istentiszteletet tartanak
évenként júl. 29-én. A kérdés tárgyalása alatt több lelkész
jelentette, hogy hasonló ünnepek másutt is vannak gyakorlat-
ban. A főtanács utasította az E. K. T.-ot, hogy adatok beszer-
zése után „az ilyen, unitárius vallásunk szellemével ellenkező
istentiszteleteket szüntesse meg“. A *liturgia reformjával* a lel-
készkör Harasztosi Dénes előadásában 1922-ben hosszú ideig
és behatóan foglalkozott. Ez volt az a korszak, mikor az em-
berek, a nagy összeomlás okozta bódulatban, minden téren a
reformra vetették magukat. Az előadó szükségét érzi annak,
hogy „a minden áron való újítás, vagy pláne felforgatási ten-
dencia ellen“ védekezzenek. A tervhez hozzászóltak a körök is
s a beérkezett anyagot a püspök elnöklete alatt egy bizottság
dolgozta fel, de nem tudott olyan egységes javaslatot készí-
teni, amely elfogadásra előterjeszhető lett volna. Ez a moz-
galom, kapcsolatban az énekeskönyv új kiadásával, mindössze
annyit eredményezett, hogy a gyülekezet az éneklés általáno-
sításával több részhez jut az istentiszteletben s az éneklésben
ma már városi gyülekezetekben is résztvesznek a nők.

Ferencz József a szellemi delejesség állapotát kívánta a
pap és hivei között. Kecskeméten a protestáns egyet közgyű-
lésén tartott felolvasásában¹⁰⁰ fejti ki nézeteit arról, miként
lehetne a protestáns istentiszteletet újjáteremteni úgy, hogy a
vallási közöny és hidegség ellen eredményesen küzdeni lehes-
sen. Ha a papság elhanyagolja a vallás külformáit, kárt szen-
ved abból maga a papság és a vallás lényege is. A papság
buzgósága, vagy indifferentizmusa magával ragadja a hallgató-
ságát. A vallás a szív poézisa, melynél a külső csaknem maga
a lényeg. A legkomolyabb veszély rejlik a formák iránti „meg-
döbbentő“ közönyben. Bajok észlelhetők a keresztség és konfir-

¹⁰⁰ A vallás külformáinak befolyása a hitéletre. K. M., 1876. 217—240.

málás, úrvacsora, az istentisztelet ünnepélyessége, éneklés, imádkozás, prédikálás körül s általában a templombajárás és vallásos érdeklődés körül. Mi volna a teendő? A felekezetek közötti válaszfalak ledöntése, mert „a sok templom nem arra való, hogy tornyai megannyi ellenséges sereg táborhelye s a harangok imára hívó hangja megannyi csatajelszó legyen. A protestantizmus önmagával jönne ellentétbe, ha az egyéni meggyőződés szabadságát híveitől meglagadná. Az excommunicatio — bárhonnán jó — annyira élet vesztette, hogy az ész csak nevetséget talál benne. Az orthodoxia és miszticizmus kora lejárt. Tágasabb mozgási és fejlődési kört kíván a vallásos esz néknek a kor. Az egész földgömbön virrad.“

Különben templomi istentiszteletek külső formái tekintetében változott a felfogása, különösen az orgonát és imakönyveket illetően. 1864-ben (Templomi istentiszteletünk külső formái) kész volna az orgonát nyugalomba tenni, mert annak tulajdonítja, hogy a gyülekezeti ének iránt közönyösek a hívek. Ellenben 1876. évi kecskeméti felolvasásában reformálná, művészivé és általánossá tenné az orgonát. 1864-ben megállapítja, hogy mindinkább kezd divatba jönni könyörgéses könyvek használata a templomban. Ennek nem barátja, mert nem tartja összeegyeztethetőnek a közös istentisztelet szellemével. Az imádságos könyvek rendeltetése az, hogy a betegek otthon használhassák, vagy a hívek is, ahol nincs templom. De 1876-ban imáinkat és imakönyveinket reformálná. Elavult dogmatikus eszmék helyett egy felvilágosult értelem Istenről való elmélkedései s a szív hitét és reményeit tolmácsoló imákat tart szükségesnek. Különösen nagyra értékeli a gyülekezési éneket és nem tudja eléggé sajnálni, hogy bizonyos közöny mutatkozik iránta. A hitcikkelyek felett sok küzdelem és szakadás támadt a keresztény egyházban, de az ének semmi zavart nem idézett elé. Midőn a szók a hitcikkelyek értelmében változtak, a dallam akkor is megmaradhatott. Az orgonajáték korántsem éri fel egy templomi gyülekezet megható dalát. Egyedül a gyülekezeti ének az, ami a protestánsoknál a kultusznak a nagyszerűség vonását adja. Ebben nem versenyezhet vele a legragyogóbb miseének és oratórium sem. Ez a reformáció egyik legdemokratikusabb és legnagyobb alkotása. Minél műveltebb valamely egyház, annál több istentiszteletében a lírai elem, a dal és ének költészete. Azért mellőzné az orgonát, hogy ismét felzendüljön az ének a hívek ajkán, mely az istentiszteletnek egykor oly magasztos jellemet adott. És azért kellene új, dallamos és korszerű énekekről gondoskodni. A könyörgés ellen a templom iránt közönyösek azt szokták felhozni, hogy az Isten tudja szükségünket s nem vár a mi imáinkra és kéréseinkre. „Balgatag okoskodásnak“ mondja, mert mit szólnának ahoz a gyermekhez, aki soha semmit sem kér szülőitől? Már pedig ez a viszony köz-

tünk s a mi Atyánk között. Arra az ellenvetésre pedig, hogy imádkozni mindenütt lehet, válasza az, hogy az imádkozás helye a templom, ahol az ember megszabadul rövid időre az élet gondjaitól. Az egyházi beszéd ellen azt szokták felhozni, hogy az emberiség annyi tanítás és ígehirdetés után sem haladt előre, nem közeledett az istenországa felé s a sok fáradsággal nincs arányban az eredmény. Nehéz kérdés, de az eredményt nem szabad máról holnapra várni, hanem történelmi szempontból értékelni. S így lehetetlen nem látni a vallásos eszmék tisztulását s a börtönök és máglyák után a felebaráti szeretet és testvériség térfoglalását. Ma már különböző felekezetűek is megférnek egy templomban. (Az unitáriusok Abrudbányán a templom felépítéséig a reformátusok templomában tartották istentiszteletüket). Végül a templomok környezetére is ügyelni kell, hogy virágoskerttel legyenek övezve és a templomi épületek kiképzésére, külső díszére. Ez a felolvasás alkalmat adott Balogh Ferencnek, hogy hozzászóljon s vágjon egyet-kettőt az unitarizmuson. A tárgy olyan, hogy arról más is tudott volna „tapsot arathatólag” értekezni, miért kellett azért az unitarizmushoz folyamodni, hogy csillámot adjon az egyletnek. A válaszfalak megszüntetése? Válaszfal mindig lesz s „lenni kell, mint van az éj és nap között”. Szerinte „hitelvileg nincs jövője az unitarizmusnak”, aki az unitárius álláspontra elérkezik (mint Dudics, Dávid, Hatala), „az jóformán vallás nélkül is ellétezhetik”. Ez egyesnél meglehet, de tömegnél fenyegető alakú lehetne. „Mi újdivatú válogatósdi elvűségnek hódolni nem akarunk.” Ferencz József feleletében¹⁰¹ azt kérdi tőle: ha az unitarizmusnak nincs jövője, miért fél hódításától? Mi tudjuk, hogy nagyobb a számunk, mint keresztlevelekkel kimutatni tudjuk s nekünk ez a fő. Balogh felfogása szerint a vallás csak a tömegnek való. Ferencz József szerint vallás nélkül senki el nem lehet, mert az alapul szolgáló vallásos érzés elidegeníthetetlen tulajdona a léleknek. Még az *istentagadók* sem élnek bizonyos vallásos légkör nélkül.

A püspök az 1904. évi főtanácshoz javaslatot terjesztett be a *templomi istentiszteletek szabályozása* tárgyában (főt. jkv. 98—101. l). A tervezetet az E. K. T. már előzőleg kiküldötte a köröknek, ezek javaslatának figyelembevételével a módosításokat megtette. A főtanácsi bizottság több módosítást és toldást hozott ajánlatba, minek következtében az ügy hosszas vitatás alá került s végül elfogadtatott. A szabályzat hétköznapi, vasárnapi és ünnepi istentiszteletek rendjét szabályozza s a záradékban azt mondja, hogy e rendtől a helyi viszonyokhoz és körülményekhez képest eltérésre az eklézsia folyamodására a püspök engedélyt adhat. Nagy vita volt efelett

¹⁰¹ Az evangéliumi prot. lap és az unitarizmus. K. M. 1876. 277—281

mert a püspök jogkörének kiterjesztését látták benne. A püspök feljegyzéseiben okát adja, mi indította e szabályzat készítésére. A lelkészek a hétköznapi istentiszteleteket nagyon elhanyagolták. Azt mondták, hogy a nép nem megy a templomba. Persze, hogy nem, ha nem tartanak istentiszteletet, ha már elszoktatták tőle. Abban, hogy ez a püspöki jogkör kiterjesztése, van valami igazság. De ezzel szemben az a püspök álláspontja, hogy szervezett egyház nem bízhatja mindenkinek tetszésére az istentisztelet tartását, mert megtörténhetik, hogy egy eklézsia a halottakért is minden évben istentiszteletet fog beállítani s visszamegyünk a katolikus misékre, amint már megtörtént, hogy egy hívőnk alapítványt akart tenni, hogy egy halottjáért a lelkész minden évben halála napján imádkozzék. Egy másik meg azt kívánta, hogy házasságkötésük napján. Megtörténhetnék, hogy az egyházközség, ha tőle függne, a vasárnapi istentiszteletet is eltörölné.

Az 1911. évi főtanács (32 jk. p.) bizonyos módosításokat végzett a szabályzaton. Lényeges tartalma röviden ez: Hétköznapiokon az anyaegyházközségekben istentisztelet tartandó minden reggel és legalább szombaton este is, valamint az év utolsó estéjén énekléssel és imával. Vasárnaponként d. u., valamint ünnepek első és másodnapján d. u. egyházi beszéd helyett a körülményekhez képest bibliamagyarázat, harmadnapján s újév és áldozó csütörtök d. u. csak ének és ima. Nagypénteken is kétszer ének és ima mellett passzióval. Ahol kántor hiánya miatt passziót nem énekelnek, d. e. ének és ima mellett egyházi beszéd is.

Ferencz József még 1873-ban felvetette¹⁰² a legációk kérdésével kapcsolatban az ünnepek harmadnapjának eltörlését, melyet széles e föld kerekiségén rajtunk és az erdélyi reformátusokon kívül alig tartanak egyébütt és felteszi a kérdést: nem lehetne-e a legációkon ezáltal is segíteni? Az 1911. évi főtanácsi bizottság általános jelentésében mondja: A sátoros-ünnepek harmadnapja és az áldozócsütörtök olyanok, melyek ünneplése sem a történelmi fejlődéssel, sem az egyházi, sem a közérdekkel, sem a szükséglettel meg nem indokolható. A vallásos estélyek ezeknek hiányát nemcsak pótolják, de értékben hatványozottan felülmulják. Javasolja ez ünnepek törlését s a körök véleményének bekérését. Az E. K. T. az 1913. évi főtanácsnak jelenti, hogy a sátoros-ünnepek harmadnapjának törlése elől nem zárkózik el. Azért alánlja: kérdeztesse nek meg a körök, de oly módon, hogy a kérdés terjesztessék mindenik egyházközség közgyűlése elé s ezek véleménye a körök közgyűlése elé s csak ezek véleményének figyelembevételével terjesztessék a közelebbi főtanács elé. De az áldozócsü-

¹⁰² K. M., 1873. 363.

törtök eltörlésére vonatkozó javaslatot kérdés tárgyává sem kívánja tenni s a körök véleményének bekérését sem ajánlja, hanem azt javasolja, hogy az egész egyházban a konfirmáció tétessék e napra. A főtanács az ünnepek harmadnapjára vonatkozó előterjesztést elfogadta. „Az áldozócsütörtök megünneplését nem kívánja kérdés tárgyává tenni, hanem a lelkészek felhivandók, hogy a konfirmálást tartsák ezen a napon, ahol csak a körülmények megengedik.

Végül az 1914. évi főtanács az ünnepek harmadnapjának eltörlésére irányuló indítványt a körök véleményének meghallgatása után nem fogadta el, de kimondta, hogy ahol célszerűnek látszik, a harmadnap megünneplése alól fölmentést adhat a püspök.

A *keresztelésre* nézve a dézsi egyezkedés azt írja elő, hogy a kis gyermekeket meg kell keresztelni, mégpedig az Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében. A keresztiségről *Egyházszerartási dolgozatok* c. művében, amely a mi első nyomtatott agendás könyvünk, azt tanítja, hogy a keresztelés nem mellőzhető, mert azáltal válik a gyermek a kereszténység tagjává, tehát nemcsak tartalom nélküli szerartás, hanem hitelvi jelentősége van. A formula pedig ez: Én tégedet N. megkeresztellek az Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében. Vári, akinek komoly és megfontolt egyénisége távol van minden újítási viszketegségtől, azt a véleményét fejt ki,¹⁰³ hogy a kereszteléshez népünk sok babonás hiedelme fűződik, ami nem egyezik a tiszta unitárizmus hitelvi alapfelfogásával s homályt vet az unitárizmusra maga a keresztelési formula is. Egyesek túltették magukat már a formulán s az „egy Isten nevére” keresztelnek. Ezt nem helyesli, mert az egyház tagjainak egyöntetűsége kell törekedniök. Hitelveinknek legmegfelelőbb volna ez: Én tégedet N. megkeresztellek a Jézus nevére. Ugyanebben az évben a főtanács bizottság (jkv. 115. p.) ezt az indítványt terjesztette be: „Minthogy keresztelési formulánk egyházi törvény által szabatosítva nincs s így a gyakorlat sem egyöntetű, szükségesnek véli, hogy unitárius felfogásunkat kitüntető keresztelési formularé kiadassék. A főtanács kiadta az E. K. T.-nak, amely a következő évben ezt az előterjesztést tette: a keresztelési formula az evangéliumi szöveg szerint van megállapítva, módosítását nem ajánlja, mert az olyan dogmai s esetleg theológiai vitatkozás színterévé tenné a főtanácsot, amelyből több kár származna, mint haszon. A főtanács ezt az előterjesztést tudomásul vette s napirendre tért a kérdés felett. Dr. Tóthnak erre a határozatra az a megjegyzése, hogy opportunus és nem elvi alapon áll. A formula kérdését a legliberálisabb szellemben is meg lehetett volna

¹⁰³ Ünnepeink és szerartásaink. K. M., 1912. 13–19.

oldani minden veszedelem nélkül. A kérdésben való állásfoglalásra a püspök alkalmat vett magának akkor, mikor a lelkész-körben az unitárizmusról, mint az egyén vallásáról, volt szó s a vitába ő is beleszólt. Vári említett cikkében azt is kifejti, hogy az áldozócsütörtök, mint a menybemenetel ünnepe, hamis fogalmat ad vallásunkról; de hogy ne kelljen azzal gyökeresen szakítani, ezt a napot általánosan a konfirmáció napjául tenné. Ferencz József a Lőfi felolvasása körül kifejtett vitában erre is reflektál. Az áldozócsütörtök eltörlésére és a keresztelési formula megváltoztatására vonatkozó kívánság nem egyéb, mint az egyéni vallásos meggyőződés egy „célttévesztett nyilvánulása”, mely addig, míg ő a püspöki székből ül, egyházunkban érvényesülésre nem számíthat. Mert csak a főtanács határozatával érvényesülhetne, de a főtanácsot hitviták színhelyévé tenni, nem hiszi, hogy ma valaki óhajtaná. Ezért figyelmezteti a lelkészeket, hogy tartsák magukat szorosán azokhoz, „mert ellenkező esetben kénytelen lenne a legszigorúbb eljárást alkalmazni azokkal szemben, akik individuális vallásos meggyőződésükből indulva ki, egyházunk megalapítása óta megállapított és gyakorolt keresztelési formuláját megváltoztatni megkísérelnék s az áldozócsütörtököt, ezt az általános keresztény ünnepet ünnepnapnak tartani elmulasztanák”. Általában ne ambicionálják lelkészeink magukat azzal, hogy unitárius vallásunk reformjára vannak hivatva, mert a mi unitárius vallásunk a józan ész bírálatát kiállja s a lelkiismeretet is megnyugtatta. A püspök a Baldácsy-alapítvány ez évi közgyűlésén Budapesten járván, Bedő Albert üdvözlésében aggodalmát fejezte ki azon, hogy egyházi lapjainkban a régi unitárius hitelvektől eltérő nyilatkozatok jelennek meg. Alkalmat adott neki erre az, hogy értesülése szerint egyes lelkészek már nem keresztelnek az Atya, Fiu és Szentlélek nevében. A püspök válaszában mondja, hogy hallott ezekről, de „az illetőket leintette s be is látták e reform iránti tévedéseiket”. Bedőt is megnyugtatta, hogy ne aggódjanak, mert minden olyan reformtörekvésnek, mely egyházunkra nézve káros és veszélyes lenne, teljes erejéből ellenáll s ha ilyent észlelnek, jelentsék csak s reméli, hogy sikerül azt elfojtani. De a gondolatszabadságot nem lehet senkiben elfojtani s ha e tekintetben egyes lapokban olyan nyilatkozatokat is látnak, melyek megbotránkoztathatnák, attól ne féltsék egyházunkat, mert hitelveinken változtatni és szertartásainkban a megállapított formáktól eltérni s azokat újakkal helyettesíteni csak főtanácsunk illetékes és jogosult. A vita azonban ezek után sem ült el. Bárka József¹⁰⁴ szintén szót emelt a keresztelési formula ellen. „A keresztelési forma kérdésében az uni-

¹⁰⁴ Keresztelésünk érvényessége a katolikus egyházjog és a saját egyházi jogunk szempontjából. K. M. 1916. 214—260.

tárius valláselv és a tételes jogszabályok között lényeges ellentét van". Amiképen egyházunknak hivatalos valláselvi álláspontja sohasem fedte teljesen az egyház tagjainak egyéni valláselvi álláspontját, ép úgy a gyakori üldözés és tartós elnyomatás miatt az egyházi tételes jogszabályok sem lehetnek hű kifejezői annak a valláselvi felfogásnak, melyre az egyház a fejlődés során eljutott. Szembeállítja Szent-Ábrahámi keresztelési formuláját a Ferencz Józsefével. Szent-Ábrahámi szerint a Krisztus nevében való keresztelés „egyenlő értékű” a trinitárius formával és vitatja, hogy vajjon egy tankönyv statuálhat-e jogszabályt. Abból, hogy az E. K. T. jóváhagyta és tankönyvül elfogadta, csak az következik, hogy felfogása szerint semmi sincs benne, ami az unitárius vallás elveivel ellentétben állana. De az éppenséggel nem, hogy a keresztelési formula tárgyában elfoglalt ellenkező álláspont eo ipso helytelen. Nem, mert nem dogmáról van szó, hanem egyszerű vallásos szertartásról. S különben is — mondja — az E. K. T. nem jogalkotó fórum s így az általa approbált tankönyv sem alkothat jogszabályt. És mivel a keresztségnek nem tulajdonítunk különös fontosságot, nem tulajdoníthatunk magának a keresztelési formának sem. Erre a fejtegetésre megjegyzem, hogy a Szent-Ábrahámi Krisztus fogalma és a Ferencz József Jézusról való felfogása nem azonosak, aztán az E. K. T. tanácsnak azt az álláspontját, hogy maga nem dekretál hitcikelyeket, hanem a kezdeményezést rábizza egyesekre s magának csak a megvizsgálás jogát tartja fenn, a főtanács magáévá tette. Bárka ellentmondásban van saját magával, mikor arra a végső következtetésre jut, hogy nem tulajdonít fontosságot a keresztelési formulának. Hát akkor miért hadakozik az egyik ellen és a másik mellett? És mi értelme volna annak a kiindulási pontjának, hogy a keresztelési forma és az unitárius valláselv között „lényeges ellentét” van?

14. FEJEZET.

Lelkészkör és az „Unitárius Egyház”.

A Lelkészkör megalakításának gondolata 1894-ben vetődött fel, mikor az egész ország papságának a közvéleményét a polgári házasság kérdése foglalkoztatta. Az unitárius papok látták, hogy a törvény életbeléptetésével nagy jövedelmektől esnek el, de hazafias érzésük nem engedte, hogy ellene agitáljanak. Ellenben anyagi helyzetük súlyosbodása arra készítette őket, hogy szervezetbe tömörüljenek, mert így remélték hathatósan szolgálni érdekeiket. Az Unitárius Közlöny 1895. évi folyamában még csak általánosságban olvassuk (170. l), hogy meg kell